

ORTA ASYA ARAŞTIRMALARININ YENİ NETİCELERİ
(NEUE ERGEBNISSE DER ZENTRALASIEN FORSCHUNG)

OSMAN F. SERTKAYA

Türkoloji terimi, dar mânâsı ile Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihini inceleyen ilim dalının adıdır. Geniş mânâsı ile Türkoloji, Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk sanatı, Türk mimârisi, Türk mûsikîsi, Türk folkloru vs. olmak üzere Türk ve Türklük ile ilgili çalışmaların tamamını çevreler.

Türkolog terimi ise, Türkoloji alanında çalışan kişilerin meslek ünvanıdır. Bu ünvan, Türkiye’de bu güne kadar, sadece Türk dili ve edebiyatını inceleyen âlimler için kullanılmıştır.

Türkiye Türkolojisi genç bir ilim dalıdır.

Türkiye’de üniversite seviyesinde 50 küsur yıllık bir geçmişe sahip olan bu genç ilim dalına mensup kişiler arasında, merhum hocalarımız Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat, Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Abdülkadir İnan, Hüseyin Namık Orkun, Besim Atalay, Prof. Dr. Mecdut Mansuroğlu, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Prof. Dr. İsmail Hikmet Ertaylan, Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, Prof. Dr. Selahattin Olcay, Doç. Dr. Ali Fehmi Karamanhoğlu, Prof. Dr. Sâdettin Buluç, vs. ile halen yaşamakta olanlardan Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, Prof. Dr. Saadet Çağatay, Prof. Dr. Ahmet Temir, Prof. Dr. Şükrü Elçin ve üniversitelerimizde çalışan diğerlerini sayabiliriz.

Türkoloji araştırmalarında, bir asırdan beri Alman Türkoloji mektebi, Rus Türkoloji mektebi, Macar Türkoloji mektebi, Fransız Türkoloji mektebi gibi mektepler teşekkül etmişti.

Türkiye Türkolojisi, daha ziyade Alman Türkoloji mektebinin takipçisi ve uygulayıcısı olmuştur.

Alman Türkoloji mektebinin öncüleri, Albert August von Le Coq, Friedrich Wilhelm Karl Müller, Willi Bang-Kaup gibi âlimlerdir. Bu öncülerden Willi Bang-Kaup, mukayeseli Türk dili araştırmaları mektebinin kurucusudur.

Willi Bang-Kaup, Almanların 1900–1914 yılları arasında Orta Asya’ya yaptıkları dört büyük araştırma seferinde elde edilen metinlerden Uygur

Türkçesi ile olanlarını iki öğrencisi ile birlikte incelemeye ve yayımlamaya başlamıştı. Eski Uygur metnlerinin incelenmesi ve yayımlaması, bu iki öğrencisi tarafından, Bang'dan sonra da devam ettirilmiştir. Bu iki öğrenci Prof. Dr. Annemarie von Gabain ile Ord. Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat idi.

A. von Le Coq, F. W. K. Müller ve Willi Bang-Kaup, Uygur metnlerinin ilk nesil araştırmacıları ve nâşirleridir. Bu öncüler Gabain ve Arat gibi ikinci neslin hocalarını yetiştirdiler. Uygur metinleri hâlen, bu ikinci neslin öğrencileri, yani üçüncü nesil Türkologlar tarafından incelenmekte ve yayımlanmaktadır. Üçüncü nesle mensup Almanlardan Klaus Röhrborn, Peter Zieme, Ingrid Warnke, Türklerden Şinasi Tekin, Semih Tezcan ve Osman Sertkaya'yı zikredebiliriz.

İkinci neslin hocaları bize çok değerli araştırmalar bıraktılar. Prof. Dr. Annemarie von Gabain, Uygur metnlerinin dilini inceledi ve *Eski Türkçe*

PROF. DR. ANNEMARIE von GABAIN

Dilbilgisi (Alttürkische Grammatik) adlı meşhur ve temel eserini yazdı. Yine Gabain *Koço Uygur Beyliğinde Günlük Hayat (850-1250) Das Leben im uigurischen Königreich von Qoço (850-1250)* adlı eseri ile, Uygur Türklerinin 500 yıllık yaşayışını ana hatları ile ortaya çıkardı. 50 yılı aşan meslek hayatında Türkoloji sahasında daha birçok değerli araştırma ve incelemelerde bulunan Prof. Gabain'in *Turfan Koleksiyonundaki Matbu Eserler (Die Drucke der Turfan-Sammlung)* adlı eseri, ilk matbaanın Uygur Türkleri tarafından kullanıldığını örnekleriyle birlikte ortaya koyan değerli bir eserdir.

Ord. Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat (1900-1964), Türk devlet idaresi sistemini anlatan ve Yûsuf Has Hâcib tarafından Karahanlı Türkçesi ile kaleme alınan *Kutadgu Bilig* (Devlet İdare Etme Bilgisi) adlı âbidevî eseri, Latin harflerine çevirmiş ve Türkiye Türkçesine tercüme etmiştir. (*Kutadgu Bilig*'in metni Türk Dil Kurumu tarafından 1947'de, tercümesi Türk Tarih Kurumu tarafından 1959'da, sözlüğü Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından 1979'da neşredildi) 200'den fazla ilmî araştırma ve incelemesi bulunan Reşid Rahmeti -Arat'ın diğer eserleri arasında Edîb Ahmed tarafından yazılan *Atebetü'l-hakayık (Gerçeklerin kapısı)* neşri ile, eski Uygur şiirlerini ihtiva eden *Eski Türk Şiiri* adlı neşri, Arat'ın adını daha uzun yıllar Türkoloji kalesinin burçlarında dalgalandıracaktır.

Hamburg Üniversitesi ile Ural-Altay Kurumu (*Societas Uralo-Altaica*), ikinci neslin hayatta kalan son temsilcisi olan, Hamburg Üniversitesi'nin emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Annemarie von Gabain'in 80. doğum günü dolayısı ile, 2-5 Temmuz 1981 tarihleri arasında, Hamburg'da bir "Symposion" tertiplede.

Neue Ergebnisse der Zentralasienforschung (Orta Asya araştırmalarının yeni neticeleri) adlı bu ilmî toplantıya, Gabain'in arkadaşı, meslekdaş ve öğrencilerinden birçok kişi katıldı. Dünyanın çeşitli ilmî kuruluşlarından gelen 26 âlim, 28 tebliğ verdi.

Bu simpozyuma ev sahibi Federal Alman Cumhuriyetinden 12 kişi : Heinz Bechert (Göttingen), Gerhard Doerfer (Göttingen), Ronald E. Emmerick (Hamburg), Walter Heissig (Bonn), Wolfram Hesse (Göttingen), Oskar von Hinüber (Mainz), Lambert Isabaert (Löwen), Jens-Peter Laut (Giessen), Dieter Maue (Giessen), Klaus Röhrborn (Giessen), Lore Sander (Göttingen) ve Klaus T. Schmidt (Saarbrücken); Japonya'dan dört kişi : Jiro İkegami (Sapporo), Kōgi Kudara (Kyoto), Juten Oda (Aichi) ve Masa-hiro Shōgaito (Kōbe); Türkiye'den üç kişi : Osman F. Sertkaya (İstanbul), Ahmet Temir (Ankara) ve Semih Tezcan (Ankara) katıldı. Diğer devletler ise birer kişi ile iştirak ettiler : Amerika Birleşik Devletleri'nden Ilse-Laude Cirtautas (Seattle), Çin Cumhuriyeti'nden Geng Shi-min (Pekin), Hollanda'dan Barbara Flemming (Leiden), İngiltere'den Nicholas Sims Williams (London), İsrail'den Marsel Erdal (Jerusalem), İsveç'ten Gunnar Jarring (Stock-

holm), Kanada'dan Edwin G. Pulleyblank (Vancouver), Macaristan'dan György Kara (Budapeşte).

Sempozyum çalışmalarına 2 Temmuz 1981 Perşembe günü saat 11.00'de, Hamburg Üniversitesi'nin Mittelweg 179'daki Fin-Ugor Semineri'nin konferans salonunda başlandı.

Prof. Dr. Wolfgang Veenker, *Societas Urolo-Altaica* adına bir, konuşma ile toplantıyı açtı.

Daha sonra Hamburg Üniversitesi'nin başkanı (Der President der Hamburg Universitaet) Dr. Peter Fischer-Appelt bir konuşma yaptı.

Sabah oturumunun son konuşması Prof. Dr. Walter Heissig'in "*Fünfzig Jahre Zentralasienforschung in Deutschland (Almanya'da elli yıllık Orta Asya araştırmaları)*" adlı tebliği oldu.

Ögleden sonraki ilk oturum saat 15.00'te Ekselans Dr. Gunnar Jarring ile Prof. Dr. Lambert Schmidthausen'in başkanlığında toplantı.

İlk olarak Prof. Dr. Heinz Bechert, "*Das Sanskrit-Wörterbuch der Turfanfunde als Hilfsmittel für die Zentralasienforschung (Orta Asya araştırmaları için yardımcı kaynak olarak Turfan bulgularının Sanskritçe sözlüğü)*" adlı tebliğini sundu. Bu tebliğ üzerinde Gabain, Röhrborn, Schmidthausen ve Sander görüşlerini belirttiler.

İkinci olarak Prof. Dr. Oskar von Hinüber, "*Sanskrit und Gāndhārī in Zentralasien (Orta Asya'da Sanskrit ve Gandhārī)*" adlı tebliğini sundu. Bu tebliğ üzerinde Bechert ve Maue görüşlerini bildirdiler.

Oturumun son tebliği, Lora Sander'in "*Einige neue Aspekte zur Entwicklung der Brāhmī in Gilgit und Bamiyan (Gilgit ve Bāmiyān'daki Brahmi gelişimi üzerine bir kaç yeni görüş)*" adlı tebliği idi. Bu teblig üzerinde de Gabain, Maue, Bechert ve Hinüber görüşlerini bildirdiler.

Kısa bir kahve molasını müteakip, Prof. Dr. Edwin G. Pulleyblank ve Prof. Dr. Klaus Sagaster'in başkanlığında ikinci oturum başladı. Bu oturumda ilk olarak Dr. Gunnar Jarring, "*Die neuesten Ausgrabungen turkologischen Interessen in Sinkiang (Doğu Türkistan'daki son kazılarla Türkolojinin ilgisi)*" adlı tebliğini sundu. Bu tebliğ hakkında Gabain ve Heissig söz alarak görüşlerini bildirdiler.

İkinci olarak Prof. Geng Shi-min, "*Recent Chinese Research in Turkish Studies (Türk tetkiklerinde son Çin araştırmaları)*" adlı tebliğini sundu. Geng Shi-min, Çin Halk Cumhuriyetindeki Türkoloji çalışmaları hakkında bilgi verdiği çok teferruatlı ve güzel konuşmasında, bizi adım adım, bir zamanlar at koşturduğumuz topraklarda gezdirdi. Geng Shi-min'in konuşması hakkında Ekselans Jarring söz alarak görüşlerini bildirdi.

Günün son tebliği Prof. Dr. Jiro Ikegami'nin "*Bemerkungen zu einigen Problemen der tungusischen Sprachen im Rahmen der sprachgeographischen*

und areallinguistischen Forschungen der altaischen und zentralasiatischen Sprachen (Orta Asya ve Altay araştırmalarında mevzû lengüistik ve dil coğrafyası çerçevesi içerisinde Tunguz dillerinin bazı meseleleri hakkında notlar)” adlı tebliği idi.

Simpozyum çalışmalarına 3 Temmuz 1981 Cuma günü devam edildi. Prof. Dr. Petra Kappert ve Prof. Dr. Klaus Röhrborn’un başkanlığındaki sabah oturumunda, ilk olarak Prof. Dr. Masahiro Shōgaito, “*On the Uigur fragments of the Madhyamāgama-sūtra (Madhyamāgama-Sūtra’nın Uygurca nüshaları üzerine)*” adlı tebliğini sundu. Bu tebliğ üzerinde Marsel, Gabain ve Kara görüşlerini bildirdiler.

İkinci olarak Kōgi Kudara, “*On the Uigur translations of the eight case names and the six compound names of Sanskrit grammar (Sanskrit gramerindeki altı birleşik isim ve sekiz isim halinin Uygurca tercümeleleri üzerine)*” adlı tebliğini sundu. Bu tebliğ hakkında Marsel, Sander, Kara ve Röhrborn görüşlerini bildirdiler.

Oturumun son tebliği Dr. Klaus T. Schmidt’in “*Zur tocharischen Übersetzungstechnik, untersucht am Beispiel tocharischer Stotratexte (Toharcanın tercüme tekniği, Stotra metinleri üzerinde pratik denemelerle)*” adlı tebliği oldu. Bu tebliğ hakkında Gabain söz alarak görüşlerini bildirdi.

Kahve molasından sonra Prof. Dr. Ronald E. Emmerick ve Prof. Dr. Oskar von Hinüber’in başkanlığında ikinci oturum başladı.

Bu oturumda ilk olarak Dr. Lambert Isebaert, “*Der Beitrag der indischen Lehnwörter zu Problemen der tocharischen Phonologie (Tohar fonolojisinin problemleri üzerine Hintçe ödünç kelimelerin katkısı)*” adlı tebliğini sundu. Bu tebliğ hakkında Emmerick, Röhrborn, Schmidt ve İkegami söz aldılar.

İkinci olarak Dr. Dieter Maue, “*Zur uigurischen Varietät der Brāhmī (Brāhmī’nin Uygurca değişmeleri)*” adlı tebliğini sundu. Maue’nin tebliğinin müzakeresinde Marsel, Röhrborn ve Schmidt söz aldılar.

Öğleden sonraki ilk oturum saat 14.30’da Prof. Dr. Ulla Johansen ve Prof. Dr. György Kara’nın başkanlığında toplandı.

Bu oturumda ilk olarak Prof. Dr. Edwin G. Pulleyblank, “*Stages in the Chinese transcription of Indian words in Chinese Down to the T’ang Dynasty (Han devrinden T’ang devrine kadar Hintçeden Çinceye geçen kelimelerin transkripsiyonunda safhalar)*” adlı tebliğini sundu. Pulleyblank’ın tebliği hakkında Gabain görüşlerini belirtti.

İkinci olarak Juten Oda, “*Remarks on the Indic “Lehngut” of the Säkiz Yükmäk Yaruq Sūtra (Sekiz Yükmek’deki Hintçeden geçme kelimeler hakkında)*” adlı tebliğini sundu. Oda’nın tebliği üzerinde Marsel, Röhrborn ve Schmidt görüşlerini bildirdiler.

Oturumun son tebliği Dr. Nicholas Sims-Williams’in “*Indian Elements in Parthian and Sogdian (Sogdça ve Partça’da Hintçe unsurlar)*” adlı tebliği idi.

Kahve molasından sonra Prof. Dr. Gerhard Doerfer ile Prof. Dr. Ilse Laude-Cirtautas'ın başkanlığında ilk olarak Jens Peter Laut, “*Zum Forschungsprojekt: Altindisches Lehnwort im Alttürkischen (Bir araştırma projesi: Eski Türkçeye eski Hintçeden alıntılar)*” adlı tebliğini sundu. Laut'un tebliği hakkında Schmidt, Gabain ve Doerfer görüşlerini belirttiler.

İkinci olarak Prof. Dr. Klaus Röhrborn, “*Zum syntaktischen Verhalten der Altindischen Lehnwörter im Alttürkischen (Eski Türkçedeki Hintçe ödünç kelimelerin Türkçe bakımından durumu)*” adlı tebliğini sundu. Bu tebliğ hakkında Gabain görüşlerini belirtti.

Bu oturumun son tebliği Dr. Marcel Erdal'ın “*Ein Bericht über zwei Projekte zur Alttürkischen Grammatik (Eski Türkçenin grameri üzerine iki proje haberi)*” adlı tebliği idi. Bu tebliğ hakkında Gabain, Johansen ve Haase görüşlerini belirttiler.

Simpozyumun öğleden sonraki ilk oturumu saat 14.30'da Prof. Dr. Barbara Flemming ile Prof. Dr. Jiro İkegami'nin başkanlığında toplandı.

Bu oturumda ilk olarak Prof. Dr. Gerhard Doerfer, “*Chaladsch, Alt-türkisch, Urtürkisch (Halaçça, Eski Türkçe, İlk Türkçe)*” adlı tebliğini sundu. Doerfer'in tebliği üzerinde Gabain görüşlerini belirtti.

İkinci olarak Prof. Dr. György Kara, “*Sino-uygurische Worterklärungen (Çince-Uygurca kelime açıklamaları)*” adlı tebliğini sundu. Kara'nın tebliği hakkında Maue, Röhrborn ve İkegami söz aldılar.

Bu oturumun son tebliği Dr. Semih Tezcan'ın “*Alt-türkischen Etymologien (Eski Türkçe etimolojiler)*” adlı tebliği idi. Tezcan'ın tebliği hakkında Gabain, Erdal, Doerfer ve Emmerick görüşlerini bildirdiler.

Kahve molasından sonra, Prof. Dr. Heinz Bechert'in başkanlığında ilk olarak Prof. Dr. Ronald E. Emmerick, “*Translations techniques of the Khotanese (Hotence'nin tercüme tekniği)*” adlı tebliğini sundu. Emmerick'in tebliği hakkında Gabain, Geng, Schmidt, Maue, Röhrborn ve Erdal söz alarak görüşlerini belirttiler.

İkinci olarak Prof. Dr. Oskar von Hinüber, “*Zur Verwendung der Brāhmī-Schrift im Khotan-Sakischen (Hoten-Sakacasında Brāhmī yazısının kullanılışı üzerine)*” adlı tebliğini sundu. Hinüber'in tebliği hakkında Maue, Schmidt ve Emmerick görüşlerini belirttiler.

Oturumun son tebliği Dr. Klaus T. Schmidt'in “*Bericht über das Projekt eines tocharisch-sanskritischen Wörterbuchs (Bir Toharca-Sanskritçe Sözlük projesi hakkında bilgi)*” adlı tebliği idi. Bu tebliğ hakkında da Emmerick ve Sims-Williams görüşlerini belirttiler.

Simpozyum çalışmalarına 4 Temmuz 1981 Cumaertesi günü de devam edildi.

Prof. Dr. Walther Heissig ile Prof. Dr. Wolfgang Veenker'in başkanlığında saat 10.00'da başlayan sabah oturumunda ilk olarak Prof. Dr. Barbara Flemming, "*Zentralasiatische Bezüge in der türkischen Religiösen Ikonographie (Türk Dîni ikonografisinde Orta Asya ilgisi)*" adlı tebliğini sundu. Bu tebliğ hakkında Gabain, Johansen ve Haase söz aldılar.

İkinci olarak Dr. Osman F. Sertkaya, "*Ein uigurischer abschreiber im Serail Sultan Mehmed. II, des Eroberers und seines Sohnes Sultan Bâyezid. II : Şeyh-zâde Abdurrezzâk Bahşi ("Fâtih" Sultan II. Mehmed ve onun oğlu II. Bâyezid'in sarayında bir Türkistanlı Kâtip : Şeyh-zâde Abdurrazzâk Bahşi)*" adlı tebliğini sundu. Sertkaya'nın tebliği hakkında Röhrborn, Maue, Gabain, Flemming, Sander ve Sohrweide söz alarak görüşlerini belirttiler.

Üçüncü olarak Dr. Wolfram Hesch, "*Neuere türkologische Forschungen im Afghanistan (Afganistan'da yeni türkoloji araştırmaları)*" adlı tebliğini

5 Temmuz 1981, Hamburg, Saat: 13.00

Doç. Dr. Semih Tezcan, Prof. Dr. Klaus Schmidt, Dr. Dieter Maue, Dr. Prods O Sklajervo, Dr. Nicholas Simms-Williams, Prof. Dr. Oskar Hinüber, Prof. Dr. Gerhard Doerfer, Dr. Hans-Hermann Bartens, Prof. Dr. W. Veenker, Prof. Dr. Annemarie von Gabain, Prof. Dr. Petra Kappert, Dr. Osman F. Sertkaya, Jens-Peter Laut, Prof. Jiro Ikegami, Prof. Dr. Ronald E. Emmerick, Dr. Juten Oda, Prof. Dr. Edwin G. Pulleyblank, Dr. György Kara, Prof. Dr. Werner Ende, Prof. Dr. Ilse-Laude Cirtautas, Dr. Angelika Hartmann, Prof. Dr. Masahiro Shōgaito, Dr. Erdal Marsel, Wolfram Hesch, Prof. Dr. Heinz Bechert, Prof. Dr. Barbara Flemming, Dr. Lora Sander, Prof. Dr. Geng Shi-min, Prof. Dr. Hanna Sohrweide, Gerhard Ehlers, Dr. Klaus Haase, Prof. Dr. Klaus Röhrborn, Dr. Kōgi Kudara (Foto Rose-Marie Kulling-Litschke).

sundu. Hesche'nin tebliği hakkında Cirtautas ve Doerfer söz alarak görüşlerini belirttiler.

Oturumun son tebliği Prof. Dr. Nikolay Baskakov'un "*Die Bedeutung des altuigurischen für die türkologische Forschung (Türkoloji araştırmaları için eski Uygurca'nın önemi)*" adlı tebliği idi. Prof. N. Baskakov toplantıya iştirak etmediğinden yerine Prof. Dr. Ilse-Laude-Cirtautas "*Özbekistan'da Halk edebiyatı metni araştırmaları*" adlı tebliğini sundu. Cirtautas'ın tebliği üzerine Gabain görüşlerini belirtti.

Tebliğlerin tamamlanmasından sonra söz alan Gabain kapanış konuşmasını yaptı. Daha sonra Simpozyuma katılanlar Fin-Ugor Seminerinin bahçesine çıkarak bir resim çektirdiler ve böylece toplantıyı ebedileştirdiler.

Aynı günün akşamı saat 19.30'da *Curio-Haus*'da küçük fakat mânâhî bir tören yapıldı.

Önce Gabain'in doktora öğrencilerinden Prof. Dr. Ilse Laude-Cirtautas, Gabain'e hitaben Özbek şivesi ile bir konuşma yaptı.

Doç. Dr. Semih Tezcan, *Türk Dil Kurumu*'nun "Şeref Üyesi" olması dolayısı ile çekilen telgrafı Türkçe ve Almanca olarak okudu.

Prof. Dr. Ahmet Temir, *Mainz İlimler Akademisi*'nin mesajını okudu.

Prof. Geng Shi-min *Academica Sinica*'nın mesajını okudu.

Zieme, Warnke, Sunderman ve diğerlerinin Doğu Berlin'den gönderdikleri *Maryam Apa Kutınga* başlığı Uygur harfleri ile yazılmış olan modern *pothi*, Jens Peter Laut tarafından okundu.

Prof. Dr. Veenker, Leningrad türkologlarından gelen mesajı okudu.

Dr. Osman F. Sertkaya, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü* üyelerinin II. Milletlerarası Folklor Kongresi'nden gönderdiği mesajı Türkçe ve Almanca olarak okudu.

Prof. Dr. Klaus Röhrborn, Gabain'in doktora öğrencilerinden olan Prof. Dr. Şinasi Tekin'in gönderdiği mesajı okudu. Şinasi Tekin'in *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları* dergisinin hocası Gabain'e ithaf ettiği IV. cildi Gabain'e takdim edildi.

Toplantının son konuşmasını Gabain yaptı. Simpozyumu gerçekleştirenlere ve tebliğe iştirak edenlere kalpten teşekkürlerini sundu. Simpozyuma katılanlar da Gabain'e daha nice yıllar dilediler ve 1986 yılının Temmuzunda 85. yıl dönümünde buluşma temennisinde bulundular.

Böylece simpozyum çalışmaları sona ermiş oldu.